

Adrian Wooldridge

Aristocrația talentului

Cum a creat meritocrația
lumea modernă

Traducere de Adina Avramescu

POLIROM
2022

Cuprins

Introducere. O idee revoluționară.....9

Partea I

Gradul, teapa, locul

1. Homo hierarchicus31
2. Puterea familiei.....40
3. Nepotism, patronaj, venalitate.....51

Partea a II-a

Meritocrația înainte de modernitate

4. Platon și regii filosofi63
5. China și statul examinator.....75
6. Poporul ales88
7. Scara de aur100

Partea a III-a

Ascensiunea meritocrației

8. Europa și cariera deschisă talentului117
9. Marea Britanie și aristocrația intelectuală141
10. Statele Unite și Republica Meritului168

Partea a IV-a

Marșul meritocrațiilor

11. Măsurarea meritului195
12. Revoluția meritocratică.....221
13. Tocilarele241

Partea a V-a

Criza meritocrației

14. Împotriva meritocrației: revolta stângii.....	263
15. Coruperea meritocrației.....	288
16. Împotriva meritocrației: revolta dreptei	310
17. Asia redescoperă meritocrația.....	329
 Concluzie. Reînnoirea meritocrației	 345
 <i>Mulțumiri</i>	 375
<i>Note</i>	377
<i>Index</i>	415

Aristocrația intelectuală

Progresul major înregistrat de ideea meritocratică a fost opera unuia dintre cele mai remarcabile grupuri de revoluționari apărute în Europa: „burghezia educată”, cum o numea John Maynard Keynes, unul dintre principalii săi reprezentanți, sau „aristocrația intelectuală”, cum o numea Noel Annan, cel mai asiduu istoric al ei¹⁸. O enumerare a numelor unora dintre membrii elitei intelectuale ar trebui să fie suficientă ca să le înțelegem importanța: Huxley, Darwin, Butler, Sidgwick, Trevelyan, Fawcett și, desigur, Keynes. Aceștia își datorau poziția minții și caracterului lor, nu unor „prieteni” și „relații” (deși cu siguranță s-au bucurat de prietenii și relațiile câștigate datorită minții lor). Și au încercat să reformeze societatea astfel încât să poată governa oameni ca ei. În acest sens, era necesar să găsească răspunsuri la enigma aflată în centrul ideologiei lor: ce este meritul și cum poate fi el măsurat? De asemenea, trebuiau să justifice un transfer pașnic al puterii de la vechea aristocrație funciară la noua aristocrație a minții. În general, aceasta din urmă a evitat să organizeze un atac direct împotriva vechii aristocrații în maniera lui Thomas Paine. În schimb, și-a pus nădejdea în ceea ce fabienii au numit mai târziu „pătrundere” și „gradualism” – reformarea instituțiilor consacrate, și nu abolirea lor și transformarea ideii aristocratice de onoare în ideea modernă de merit.

Acest grup își avea originile în trei grupuri religioase și o sectă seculară. Grupurile religioase – așa-numita Sectă Clapham, quakerii și unitarienii – erau unite prin credința lor în filantropie ca rod al grației divine și prin implicarea lor în mișcări de reformă socială, cum ar fi reforma închisorilor, alfabetizarea adulților și, mai ales, abolirea sclaviei. Secta seculară – utilitariștii sau Radicalii filosofici – au adăugat acestei combinații credința în puterea rațiunii și în eficacitatea unor sisteme normative.

Printre primii reprezentanți ai aristocrației intelectuale s-a aflat probabil cel mai important istoric al epocii victoriene, Thomas Babington Macaulay. Părinții lui erau membri ai Bisericii Evanghelice, locuiau în apropiere de Clapham Common, în sudul Londrei, și se dedicau mântuirii sufletelor și luminării minților. Tatăl, Zachary, a colaborat îndeaproape cu William Wilberforce în campania de abolire a sclaviei, contribuind la fondarea Societății Antisclavie, în 1823, și lucrând ca redactor la revista acesteia, *The Anti-Slavery Reporter*. De asemenea, a făcut parte din comitete care au contribuit la înființarea London University și a Societății pentru Suprimarea Viciilor.

„Tom Istețul”, cum era poreclit Macaulay, s-a ridicat la înălțimea așteptărilor părinților legate de intelect: a învățat să scrie la 2 ani

și a alcătuit o istorie a lumii la 7 ani¹⁹. În privința caracterului, lucrurile au fost însă ceva mai complicate: deși era un reformator îndârjit, a abandonat Biserica Evanghelică în favoarea utilitarismului secular și lumea mică a Claphamului în favoarea înaltei societăți a susținătorilor parlamentarismului, plătindu-și parcursul din bursa de studii obținută la Trinity College, Cambridge, care îi asigura un venit respectabil, fără să fie obligat să locuiască în campus sau să scrie o teză academică.

Macaulay a fost întruchiparea victorianului: încrezător în situațiile în care astăzi ne îndoim de noi înșine și multitalentat în cele în care noi suntem specializați. Calitatea de mare istoric era doar o parte din CV-ul său – importanța lui în acest domeniu se datora faptului că mai făcea multe altele în afară de a scrie istorie. Era și un mare intelectual public: simplul zvon că Macaulay mai publicase un eseu în *Edinburgh Review* era suficient ca să pună pe jar societatea londoneză. A fost și un remarcabil politician și administrator. În unul dintre primele sale eseuri din *Edinburgh Review* pleda în favoarea abolirii sclaviei. A susținut reforma parlamentară în calitate de reprezentant în cadrul parlamentului al circumscripției electorale Calne, aflată sub controlul lordului Lansdowne (considera că sistemul se poate reforma din interior), iar mai târziu a fost administrator în cadrul Ministerului de Război și trezorier general.

India a fost pentru Macaulay un mare laborator pentru testarea ideilor sale despre învățământul de elită și competiția deschisă. În februarie 1835 a oferit un cadru pentru învățământul din India în raportul său „Minute on Indian Education”. Aproape 20 de ani mai târziu, în noiembrie 1854, a fost autorul principal al „Report on the Indian Civil Service”. Obiectivul său era să creeze o clasă de indieni de elită care să poată fi „interpreți între noi și milioanele de oameni pe care îi guvernăm; o clasă de indieni după sânge și culoare a pielii, dar englezi după gusturi, păreri, moravuri și intelect”. Acest lucru presupunea două reforme semnificative. Prima consta în înlocuirea vechiului sistem al patronajului și relațiilor cu un sistem nou al numirilor în post pe criterii de merit: un sistem aplicabil în aceeași măsură indienilor talentați și englezilor talentați. A doua consta în înlocuirea sanscritei cu engleza ca agent al educației pentru elita conducătoare, cu scopul de a integra elita indiană în cea anglo-saxonă, mai cuprinzătoare.

Arogantele certitudini ale lui Macaulay stârnesc astăzi furie, în special în rândul indienilor²⁰. Deși a petrecut patru ani în India, din 1834 până în 1838, nu și-a bătut niciodată capul să învețe vreun cuvânt în sanscrită sau să se familiarizeze cu cultura indiană clasică, așa cum au făcut unii dintre contemporanii săi englezi. Pentru el conta numai civilizația europeană. În raportul „Minute on Indian Education” înlocuia sanscrita cu engleza ca principal mijloc de realizare

a învățământului în India cu argumentul că nu întâlnise niciodată vreun învățat indian „care să poată nega că un singur raft dintr-o bibliotecă europeană bună valora mai mult decât întreaga literatură produsă de India sau Arabia”. Mulți naționaliști indieni îi luau în răspăr pe indienii anglicizați numindu-i „copiii lui Macaulay”. Cu toate acestea, o lectură atentă a diverselor scrieri ale acestui om politic și istoric, în special despre învățământul indian, scoate la iveală faptul că a elaborat și o teorie sofisticată a meritocrației care nu critica numai societatea indiană tradițională, cu toate virtuțile și viciile ei, ci și elita funciară a Marii Britanii.

Macaulay pleca de la premisa că oamenii sunt diferiți din punctul de vedere al „talentelor” și al „perseverenței” lor înnăscute. O societate progresistă de succes învăța cum să identifice aceste talente, apoi cum să le pună în slujba binelui comun²¹. Asta presupunea să faci distincție între „abilitate” și „simpla învățare”. Rolul unui examen bine gândit, spunea el, era „să testeze puterile intelectului candidatului”, și nu doar „să evalueze volumul lecturilor sale metafizice”²². „Dacă, în loc să învățăm greaca, am învăța limba indienilor cherokee, atunci individul care înțelege limba cherokee cel mai bine, care compune cele mai corecte și mai melodioase versuri în cherokee, care intuiește cel mai exact efectul particulelor din cherokee i-ar fi în general superior celui care nu ar avea astfel de realizări.”²³ (E tentant să înlocuim cherokee cu sanscrita în această frază.) Oricine putea să facă cel mai bine ceea ce încercau să facă bine contemporanii săi cei mai capabili și mai ambițioși avea succesul garantat; iar puterile aparte ale intelectului său, când erau antrenate și direcționate corespunzător, puteau aduce servicii remarcabile statului²⁴. În sfârșit, Macaulay considera că testele erau un bun indicator a „ceea ce oamenii se vor dovedi a fi în viață”²⁵, deoarece calitățile necesare succesului profesional erau exact cele evaluate în sala de examen. Și mai adăuga și că cu ajutorul examenelor se puteau evalua adecvat caracterul moral și capacitățile intelectuale generale. „Superioritatea precoce în domeniile științei și literaturii indică în general existența unor calități care sunt garanții împotriva viciului – hărnicia, moderația, preferința pentru alte plăceri decât ale trupului, o dorință lăudabilă de a te face remarcat într-o manieră onorabilă și o dorință și mai lăudabilă de a obține aprobarea prietenilor și cunoștințelor.”²⁶

Dacă Macaulay a transformat India într-un laborator pentru ideea meritocratică, sir Charles Trevelyan, cumnatul lui, a pus această idee în aplicare chiar în inima statului britanic. Trevelyan era și mai încrezut decât „Tom Istețul” însuși – „Are mintea plină de planuri de îmbunătățire a moralei și politicii”, scria Macaulay despre cumnatul său când se aflau amândoi în India, „chiar și atunci când

face curte, conversează despre ambarcațiuni cu abur, educația autohtonilor, egalizarea taxelor vamale pentru zahăr”. În pofida acestui fapt, Macaulay s-a folosit de toată influența sa pentru a obține numirea lui Trevelyan într-o funcție în cadrul Trezoreriei în 1840 (unul dintre numeroasele cazuri în care principiul patronajului a fost folosit pentru a avansa cauza meritocrației, inclusiv intrarea lui Macaulay în parlament). În 1853, William Gladstone, ministrul de Finanțe de la vremea aceea, a decis să-l facă copreședinte al comisiei sale de evaluare a stării administrației publice, alături de secretarul său personal, sir Stafford Northcote.

Raportul Northcote-Trevelyan (1854) ce a rezultat a fost unul dintre principalele documente ale istoriei meritocrației: un potop de critici la adresa vechii ordini și un proiect pentru una nouă – și toate în doar 23 de pagini.

Vechiul sistem al patronajului și al siguranței locului de muncă era o problemă gravă ce se dovedea a fi tot mai periculoasă de la o zi la alta, pe măsură ce statul britanic își asuma responsabilități mai mari, se afirma în raport. Marea Britanie nu putea să prospere pe plan intern și să se extindă peste mări dacă nu își moderniza aparatul de stat. Sistemul vechi îi atrăgea pe indivizii obtuzi, leneși și cu o constituție slabă în rândul funcționarilor – și, odată ce le dădeai un loc de muncă, nu puteai să mai scapi de ei. Conform raportului, „cei ale căror abilități nu vădesc sorti de reușită în profesiunile libere, unde trebuie să se confrunte cu concurența din partea contemporanilor lor, și cei ale căror fire delăsătoare sau betșuguri trupești îi fac nepotriviți pentru muncile active sunt plasați în administrația publică, unde își pot câștiga traiul decent cu puțină muncă și fără niciun risc...”²⁷. Contrastul cu sectorul privat era stânjenitor: în profesiunile libere, „indivizii destoinici și energici ajung în vârf, cei mărginiți și ineficienți rămân jos. În instituțiile publice, dimpotrivă, regula generală e că toți se afirmă laolaltă”²⁸.

Soluția lor la această problemă era simplă: împrumută principiul competiției deschise din sectorul privat și folosește-l pentru a revigora administrația publică: cu alte cuvinte, acceptă candidați în funcție de merit și promovează-i în funcție de rezultate²⁹. Dar cum introduci competiția în administrația publică? Și cum te asiguri că în urma competiției se evidențiază candidații cei mai capabili? Desigur, examenele erau răspunsul. Acestea trebuiau să fie cât mai deschise și mai obiective, „să testeze atât inteligența, cât și simplele realizări ale candidaților”³⁰. „Marele câștig la care ne putem aștepta din partea acestor examene”, afirmau Northcote și Trevelyan, „ar fi că ne-ar ajuta să-i vedem pe tinerii cu cultură generală”³¹. Expresia „cultură generală” avea să stea în centrul gândirii meritocratice.

Northcote și Trevelyan credeau că principiul competiției deschise avea să inaugureze o epocă nouă în construcția statului, ce ar înlocui

statul ca parazit cu statul ca serviciu public. Patronajul le permisesse aristocraților să se folosească de stat ca de o organizație caritabilă pentru membrii fără căpătâi ai familiilor lor: pentru „cei leneși și inutili, pentru proștii familiei, tuberculoși, ipohondri și pentru cei atinși de nebunie”, precum și pentru bastarzii lor. În schimb, competiția ar fi putut promova dominația aristocrației platoniciene a talentului, trimitându-i „în serviciul public pe cei care sunt într-adevăr aristocrați, fiii gentlemanilor, sau pe cei care, prin puterea educației, a instrucției adecvate și a unui anturaj bun, au dobândit atitudinile și obiceiurile gentlemanilor”³². Din categoria acestor „gentlemen naturali” făceau parte două tipuri de cetățeni superiori: „tineri cultivați a căror promovare depinde de propriile performanțe, și nu de averea sau relațiile lor” și „indivizi săraci cultivați” care, „după cum se știe foarte bine, se dedică muncii cu cea mai mare energie și stăruință”³³.

Competiția deschisă a fost un instrument al progresului moral, dar și al eficienței birocratice³⁴. Patronajul promovase maladia morală a dependenței³⁵. În schimb, competiția deschisă promovase virtuțile morale ale bizuirii pe forțele proprii. Transformând funcțiile administrative din posturi pe viață, acordate prin patronaj, în poziții de răspundere, acordate în baza meritelor, competiția avea să garanteze că „guvernul și clasa conducătoare nu vor mai fi de partea corupției”³⁶. Acest lucru avea să transmită un semnal puternic și restului societății. John Stuart Mill vorbea despre „marea și salutara revoluție morală ce cuprinde mințile claselor aproape cele mai de jos, care se va produce după ce se va afla că guvernul (pentru oameni în general cel mai de încredere exponent al mersului lumii) își va distribui de aici înainte darurile în funcție de merit, și nu în funcție de favoruri”³⁷.

Raportul nu putea să apară într-un moment mai bun: Războiul Crimeii, cu inutila șarjă a Brigăzii de Cavalerie Ușoară și nenumărate eșecuri logistice, a demonstrat că statul britanic nu era la înălțimea provocărilor noi cu care se confrunța, iar revolta indienilor a zguduit dominația imperială britanică în anul următor. Chiar și așa, opoziția a fost înverșunată. Pentru mulți tradiționaliști, părea o nebunie să încerci să aplici principiile dintr-un domeniu al vieții – școala – la altul cu care nu aveau nicio legătură, ca și cum, în zilele noastre, viitorul guvernator al Bank of England ar fi ales în funcție de prestația sa la emisiunea *Dansez pentru tine*. Anthony Trollope l-a caricaturizat pe Charles Trevelyan sub forma personajului sir Gregory Hardlines din *The Three Clerks* (1857). Robert Cecil (mai târziu lordul Salisbury) se temea că funcționarii civili selectați prin competiție deschisă își vor da prea mare importanță, stârnind certuri de dragul certurilor și uitându-se de sus la oamenii pe care trebuiau să-i servească. Walter Bagehot era îngrijorat că indivizii inteligenți

nu vor avea destule de făcut la Whitehall – și că, în schimb, își vor petrece vremea măsurând posaci holurile, flecărind și înjurând.

Această opoziție a reușit să încetinească revoluția Northcote-Trevelyan. În primul an în care au fost introduse – 1855 –, concursurile generale au fost folosite pentru a cerne dintr-un grup de candidați preselectați, și nu pentru a deschide calea tuturor talentelor. Administrația civilă a continuat să fie sinonimă cu trândăvia: la trei ani după raport, în *Mica Dorrit*, Charles Dickens satiriza administrația civilă în descrierea pe care o făcea Ministerului Digresiunilor, în cadrul căruia lucrau o oligarhie de familii interconectate ce se auto-perpetua și subalternii ei unsuroși și a cărui misiune era să-i împiedice pe cetățenii britanici să-și rezolve vreo problemă. Reformiștii au înțeles însă un lucru important despre funcționarea statului: odată lansate, ideile revoluționare tind să devină noul bun-simț. Adevărata realizare a raportului Northcote-Trevelyan a fost în aceeași măsură de natură intelectuală și organizațională: în scurt timp, a făcut ca vechiul sistem al patronajului să devină imposibil de apărut.

De asemenea, reformiștii credeau că competiția deschisă va revigora sistemul de învățământ britanic, care, de la cele mai bogate colegii Oxbridge până la cele mai obscure școli private, fusese denaturat de spiritul patronajului și corupției. Profesorii și învățătorii își tratau locurile de muncă ca pe niște sinecuri. „Familii de cadre didactice” își transmiteau posturile generațiilor următoare. Școlarii li se permitea să-și facă de cap. Bursele erau împărțite în funcție de care-ți erau originile. În universități erau impuse anumite teste religioase, însemnând că nu puteai absolvi dacă nu semnai cele Treizeci și nouă de articole, iar acest regim excludea de la studiile superioare unele dintre grupurile cele mai dinamice din punct de vedere intelectual din Marea Britanie – schismaticii, evreii și scepticii.

Câțiva specialiști în educație reformatori începuseră deja să aducă îmbunătățiri școlilor britanice în anii 1830. Thomas Arnold a revitalizat predarea la Rugby printr-o combinație de carismă personală și reformă instituțională inteligentă, folosind elevi din clasele mari pentru a menține ordinea. Un grup de reformatori universitari precum Benjamin Jowett și Frederick Temple au adoptat principiul competiției deschise ca modalitate de a reanima universitățile și de a strânge legăturile dintre acestea și stat. Ei susțineau că înlocuirea patronajului cu competiția deschisă avea să elimine trântorii din universități și să le transmită tinerilor (și părinților lor) mesajul puternic că singura cale de reușită era să se pună cu burta pe carte. Macaulay afirmase că un concurs anual pentru 40 de locuri în administrația publică indiană – fiecare dintre acestea însemnând „nimic mai puțin decât o poziție socială onorabilă și o independență confortabilă pe viață” – ar fi energizat semnificativ universitățile britanice³⁸.